

PAVAO TIJAN

SENJSKI KLUB U ZAGREBU

Pavao Tijan
Fuenterrabía 4
E 28014 Madrid

UDK:930.85(497.5 Senj)
Ur.: 1994-01-24

Autor iznosi svoja sjećanja o nastojanju Senjana da u Zagrebu osnuju svoj *Senjski klub*. Nekolicina Senjana potaknula je tijekom 1929. i 1930. inicijativu za osnivanje kluba, koji, zbog razvoja političke situacije, nije nikada formalno osnovan. U svom nastojanju da pomognu rodnom gradu, Senjani u Zagrebu imali su određene uspjehe. Kao primjer ističemo tiskanje prvog vodiča po Senju P. Tijana, godine 1931., pod nazivom *Senj. Kulturno-historijska šetnja gradom po priloženom tlocrtu*.

Senj je oduvijek bio mali grad ili gradić, kako ga vole nazivati u zemljopisnim priručnicima i turističkim vodičima. Broj njegovih stanovnika bio je primjeren njegovoj veličini. Unutar utvrđenoga grada nije moglo živjeti više od 3.000 stanovnika. Ni kasnije, kad je grad nakon minule turske opasnosti izašao iz svojih bedema, nije se broj njegovih žitelja znatno povećavao. Jedan od glavnih uzroka senjske populacije leži u ograničenosti temeljnih životnih uvjeta u gradu, t.j. hrane i vode.

U neposrednoj blizini grada nema plodna i obradiva zemljišta koje bi svojim plodovima moglo hraniti veći broj pučanstva, a isto je tako oskudna u prirodnim resursima rijetko naseljena bliža i dalja okolica. Pitke vode za nuždu bilo je uvijek dosta.

Dovod gorske vode iz izvora u Senjskoj dragi bio je nesiguran i malena kapaciteta, osobito za turskih provala. Nedostatak izvor-vode pokrivao se kišnicom skupljenom s krovova u nakapnicama te bočatom vodom iz nekoliko

bunara u nižim i moru bližim četvrtima grada. Tek od početka prošloga stoljeća rekonstruiran je stalan vodovod iz Senjske drage i kasnije mu je nekoliko puta povećan kapacitet. No sva ta voda ne bi bila dovoljna za veći broj stanovnika, kojima su kućne, higijenske i obrtne potrebe sve više rasle usporedno s podizanjem životnog standarda. Nedostatak vode bio je i jedan od važnih razloga da se u Senju nije mogla razvijati industrija u širem opsegu, što je također sprečavalo porast stanovništva.

U prvoj polovici prošloga stoljeća Senj ne doseže ni 3.000 stanovnika. G. 1817. zabilježeno ih je 2.382, a g. 1842. 2.704, sve to u vrijeme relativnog blagostanja. Ipak u drugoj polovici stoljeća broj stanovnika pomalo raste i lagano prelazi broj 3.000, kao npr. g. 1869., kada ih ima 3.231. Shematizam senjsko-modruške biskupije iz g. 1916. bilježi za župu Senj 3.700 duša, no obje službene statistike između dva svjetska rata iskazuju za Senj nižu brojku: 3.037 stanovnika g. 1921. i 3.072 g. 1931.

Rat i katastrofalno bombardiranje grada g. 1943. prouzročili su znatan pad senjskog stanovništva, koje je g. 1948. doseglo samo 2.732 građana. Oporavljanje se javlja u pedesetim godinama i već u g. 1961. broj senjskog stanovništva približuje se znamenki 4.000, koja nikada prije nije bila zabilježena.

U čitavo ovo vrijeme od gotovo dva zadnja stoljeća natalitet je u Senju bio veći od mortaliteta, ali višak stanovništva nije mogao ostati u gradu zbog pomanjkanja sredstava za život i rad, budući da je ekonomska stagnacija uvjetovala i stagnaciju populacije. Tek u najnovije doba, pred početak II. svjetskog rata, turizam ponešto zaustavlja tu stagnaciju.

Osim natalitetom senjsko se pučanstvo povećavalo i stalnim pritjecanjem Bunjevaca i Podgoraca, koji su ostavljali svoja rodna sela i naseljavali se u Senju iz istih razloga zbog kojih su Senjani ostavljali svoj grad. U Senj je zatim dolazilo i dosta brojno činovništvo iz drugih krajeva Hrvatske. No sav taj prirast nije mogao pokriti iseljavanje.

PREKOBROJNI SENJANI, da prežive, morali su napuštati svoj rodni grad. Bili su prisiljeni tražiti u drugim mjestima zaposlenja i životna sredstva. Za svoja nova boravišta odabirali su ponajviše gradove koji su počeli napredovati, najprije u samoj Hrvatskoj, nešto manje u drugim zemljama Austrougarske, dok je ona postojala, a još manje u ostalim europskim državama ili dapače u Americi. To su "Senjani u svitu", kako ih u gradu od dragosti nazivaju zbog njihove ljubavi prema rodnom gradu.

Pred početak I. svjetskog rata bilo je moguće naći Senjana od Trsta i Pule do Zemuna te od Varaždina i Osijeka do Sarajeva i Boke kotorske; po hrvatskim

zemljama unutar Austrougarske Monarhije uglavnom državnih činovnika i privatnih namještenika, manje samostalnih poduzetnika i radnika, u drugim europskim zemljama malo, a u Sjedinjenim Državama Amerike tek nekoliko izgubljenih pojedinaca, iako ne smijemo zaboraviti mons. Davorina Krmpotića.

U SENJSKOJ DIJASPORI prvo mjesto zauzimaju visoko i srednje obrazovani ljudi. Za njih nema mjesta u javnim službama, bar ne za sve koji traže namještenje i posao, a zarade u slobodnim zvanjima ne bi bile dovoljne da im zajamče sigurnu egzistenciju jer bi imali premalo klijenata ili pacijenata, a i ti su živjeli u više nego skromnim prilikama. Kao primjer neka posluži broj Senjana magistara farmacije pri koncu dvadesetih godina. Ja sam ih u to doba nabrojio osam, a u Senju je tada postojala samo jedna apoteka i u njoj je radio samo jedan magistar farmacije i bio ujedno i vlasnik, ali (usput budi rečeno) nije bio Senjanin. Za neka zvanja, kao npr. za arhitekate, inženjere, kemičare i ekonomiste, uopće nije bilo mjesta ni u javnim ni u privatnim službama, a niti mogućnosti da rade kao slobodni profesionalci.

Majstori stručno osposobljeni u finijim zanatima već su manje odlazili, a još rjeđe obični obrtnici i nekvalificirani radnici. Njihov pomladak se uglavnom regulirao po zakonu ponude i potražnje. Po istom zakonu neki su zanati pomalo nestajali, kao npr. bačvari i veslari, dok se opet broj drugih obrtnika, kao npr. krojača i obučara (postolara i opančara) smanjivao pod pritiskom industrijske proizvodnje. Obrtnici i sitni trgovci obično nisu odlazili daleko od Senja. Oni bi kušali sreću u mjestima koja su gospodarski sigurno napredovala, npr. u Crikvenici, Otočcu, Gospiću, Ogulinu i Karlovcu, pa i Zagrebu i najčešće su i uspijevali u svojim poslovima. U novim postojbinama osnivali su obitelji i pomalo su napuštali svoje sentimentalne veze s rodnim gradom, osobito u slučajevima kad im žene nisu bile Senjkinje ili kad bi prirodnim tijekom nestalo njihove rodbine u Senju.

Senjska školovana i akademski obrazovana dijaspora orijentirala se ponajviše prema Zagrebu. Do prvoga svjetskog rata odlazilo ih je nešto i na Rijeku, ali Senjani nisu baš voljeli svoj suparnički grad. Bez kapitala, oni su se na Rijeci osjećali kao sirote i nisu mogli započinjati neke unosnije poslove. U javne pak službe nisu mogli ulaziti jer je poslije ugarsko-hrvatske nagodbe na Rijeci bila tuđinska uprava s mađarskim i talijanskim službenim jezikom. Osim toga Senjani su često doživljavali neugodnosti na Rijeci, gdje ih je rulja uličara, posticana od domaćih talijanaša, znala napasti ne samo uvredljivim povicama nego i tvorno. To se redovito događalo kad bi skupine Senjana s glazbom prolazile preko Rijeke na prijateljske i rodoljubne posjete hrvatskim gradovima u Istri, Opatiji i Lovranu, ili kad bi Hrvatski sokol iz Senja, putujući na sokolske

sletove i javne vježbe, prolazio iz parobroda do vlaka za Ogulin, Karlovac ili Zagreb.

Napokon, ni crkveni odnosi između Rijeke i Senja nisu baš pogodovali prijateljstvu između dva konkurentna grada jer su službeni predstavnici Rijeke nastojali otrgnuti Rijeku od senjske biskupije, što bi u ono vrijeme značilo udarac hrvatstvu, a to senjski rodoljubni osjećali nisu mogli ni zamisliti, a kamoli prihvatiti.

ZAGREB JE ZA SENJANE BIO NAJPRIVLAČNIJI među svim ostalim gradovima u Hrvatskoj. Tko je mogao, nastojao se preseliti u glavni grad Hrvatske, njezino političko, administrativno i kulturno središte. Zagreb je imao sveučilište i posjedovao je i druge vrsti srednjih i visokih škola, kakvih nije bilo u drugim gradovima. Gospodarski se nalazio u stalnom usponu i pružao je dovoljno prilika za život i rad u bilo kakvu zanimanju. Mogućnost školovanja u različitim strukama i široko polje u ekonomskom razvoju stvarali su povoljne uvjete za obitelji s nedoraslom djecom, a Senjani su oduvijek nastojali osigurati što bolju i sigurniju budućnost svome potomstvu. Tko je od školovanih ljudi htio praviti karijeru u politici ili u visokoj državnoj službi, kao i u slobodnim zvanjima, nastojao se što prije smjestiti u Zagrebu.

Razvoj prilika u Hrvatskoj nakon svršetka prvoga svjetskog rata samo je potencirao želje mnogih nemirnih stanovnika gradova i trgovišta da se presele u Zagreb i ondje započnu nov život. Tada su i Senjani u većem broju selili u Zagreb. Neki dapače čim su bili demobilizirani, nisu ni dolazili u Senj nego su s fronte ravno otišli u Zagreb i ondje tražili mogućnost uklapanja u redoviti građanski život.

Kad sam ja u jesen g. 1926. došao u Zagreb na sveučilišni studij, bilo je ondje već mnogo Senjana, pojedinaca i čitavih obitelji, ali među njima nije bilo gotovo nikakve povezanosti. Mnogi nisu ni znali jedni za druge. Bilo je takvih koji su se bili doselili u Zagreb još zadnjih desetljeća prošloga stoljeća, i za njih jedva da su čuli neki od mladih došljaka što su počeli stizati dvadesetih godina. Vremenski raspon od ponekad i četrdeset godina bijaše učinio svoje.

Osim toga i klasne razlike, koje su se onda još dosta jako osjećale, nisu dopuštale neko intimnije približavanje bivših sugrađana, kojih se obitelji ni u Senju nisu družile. Napokon, i poslijeratna atmosfera za senjske skućene pojmove velikog grada Zagreba, koji je onda živio u grozničavoj trci za brzim i lakim dobicima na jednoj strani i teškim brigama za namještenje i stan na drugoj, sprečavale su održavanje društvenih veza među zagrebačkim Senjanima na široj osnovi. Bilo je, istina, manjih skupina što su se družile po rodbinskoj liniji ili su se sastajale sjećajući se još svoga prijateljstva za mlađih

dana provedenih u Senju. Neke je opet spajao zajednički profesionalni interes. Međutim, senjsko lokalno rodoljublje prema vani dolazilo je do izražaja samo u slučajnim i povremenim susretima na ulici, na nekom poslovnom ili službenom mjestu, u kavani ili gostionici, ili pak pri kakvoj zabavi.

Većina novonadošlih Senjana nije znala ili, ako je i znala, nije bila svjesna da su od početka dvadesetih godina pa do svršetka tridesetih živjeli u Zagrebu mnogi ugledni Senjani. Neki od njih dobro su bili poznati u javnosti jer su bili zaslužni za čitav hrvatski narod. Među njima bile su i druge ličnosti iz senjske okolice te prijatelji Senja ili potomci senjskih obitelji.

Tada je u Zagrebu živio umirovljeni sveučilišni profesor Vinko Krišković, bivši podban i pisac profinjena stila. Na svučilištu smo imali još aktivne profesore, zoologa Krunoslava Babića i historičara Danu Gruberu i nešto kasnije agronoma Željka Kovačevića. Još su bili živi gimnazijski profesori Božo Ivšić i Mile Magdić, zaslužni povjesničar grada Senja.

U punoj stvaralačkoj snazi radili su još pisci i novinari Milutin Cihlar Nehajev, Zvonimir Vukelić (Zyr Xapula), Dane Gruber, brat mu Cvjetko, Slavko Cihlar, brat Milutinov, i kapetan duge plovidbe Rudolf Crnić, pisac o pomorstvu i urednik "Jugoslavenskog pomorca", koji je živio u Dugom Selu, ali je redovito dolazio u Zagreb po svom uredničkom poslu.

Velik su ugled u zagrebačkim političkim i pravničkim krugovima uživali odvjetnici, bivši ministri Živko Petričić i Ivan Krajač, zatim Ljudevit Zimpermann i Milovan Žanić. Krajač i Žanić stanovali su zapravo u blizini Zagreba, prvi u Jastrebarskom, drugi u Novoj Gradiški, ali su često boravili i u Zagrebu i kasnije se sasvim preselili u glavni grad.

U kazališnom svijetu isticali su se naši domoroci Vuk Hreljanović, prvakinja drame Nada Babić, rodom iz Svetog Jurja, i Lepasava Kangrga, poznatija kao Bela Krleža, te administrativni ravnatelj Hrvatskoga narodnog kazališta Josip Bach, koji doduše nije bio Senjanin, ali se dičio senjskim podrijetlom svoje obitelji.

Među svećenstvom imali smo dva isusovca, o. Josipa Müllera i pjesnika o. Milana Pavelića iz Krivoga Puta, zatim umirovljenoga mornaričkog kapelana Sertića i bivšeg prefekta "Ožegovićanuma" Dragutina Kniewalda, tada profesora na Teološkom fakultetu. On je bio rođeni Zagrepčanin, ali je pripadao kleru senjsko-modruške biskupije.

U Zagrebu su vodili svoje vlastite apoteke magistri: Babić na Savskoj cesti, Rubelli na Deželićevu prilazu i Miletić, rodom iz Karlobaga, ali oženjen Senjkinjom iz obitelji Gržalj, u Petrovoj ulici. Drugim farmaceutskim poslovima

bavili su se Dinko Chudoba i Julije Radović. Njihovu skupinu popunjavao je još umirovljeni apotekar iz Sušaka Ivica Devčić.

Iz nekadašnje Lusterove i Devčićkine tiskare premjestilo se u Zagreb više tipografa, ali samo je Josip Vukelić otvorio i vodio svoju tiskaru u Ilici. Nekoliko vrijednih bravara i kovača osposobljenih kod Vidmara namjestilo se u mehaničkim radionicama državnih željeznica. Među njima istaknuo se Ello Fiorelli, izvrstan stručnjak i vozač modernih lokomotiva i Josip Brozinčević koji je imao transportno poduzeće.

Ovdje će biti zanimljivo spomenuti da je nekoliko mlađih Senjana, koji su bili članovi Gradske glazbe, i to iz poznatih glazbeničkih obitelji Hammerschmidt, Matičić i Nell, nastavilo svirati svoje instrumente u nekim zagrebačkim sastavima.

Od brojnih državnih službenika treba spomenuti skupinu poštanskih činovnika koji svoje namještenje zahvaljuju zaslužnom višem inspektoru kod ravnateljstva pošta Duji Krmpotiću, rodom iz Krivoga Puta.

Bilo je i nešto bankovnih činovnika i namještenika u različitim trgovačkim i industrijskim poduzećima, ali samostalnih privrednika s vlastitim poduzećima među zagrebačkim Senjanima nije bilo. Nitko od njih nije došao u Zagreb s potrebnim kapitalom, a čini mi se ni s poduzetnim duhom koji bi omogućio da u novoj sredini stvore i uspješno vode svoje poduzeće. Iznimku predstavljaju Krivopučani braća Milan i Joso Prpić, koji su iz neznatnih početaka svojim radom i marom stvorili industrijska poduzeća i kapitale na zamjernoj visini. Oni se u Zagrebu nisu družili sa Senjanima, premda su često posjećivali Senj i Krivi Put. Svoju odanost prema rodnom kraju pokazali su novčanim sredstvima, te su pomogli da se na Nehaju ponovno podigne sjeverozapadni ugaoni tornjić, koji je bio porušen.

U Hrvatskoj se između dva rata bio ustalio običaj da se imućniji ljudi iz pokrajine pred starost povuku od svojih poslova pa da od ušteđevina ili od prodaje svojih nekretnina kupe kuću u Zagrebu i ondje uživajući rentu počive mirno zadnje godine svoga života. I takvih Senjana rentijera bilo je nekoliko u Zagrebu, ali oni su došli iz drugih pokrajinskih gradova, gdje su prije živjeli, radili i stekli neko imanje.

Socijalna skala Senjana u Zagrebu ne bi bila potpuna kad se ne bi spomenula i mladež, koja je sve više hrlila u glavni grad. To su bili studenti, šegrti i početnici u različitim zanimanjima. Neki su došli onako na sreću, tražeći bilo kakav posao. Svi su nekako životarili, ponajviše bez stalnih sigurnih i dovoljnih sredstava za život. Pomalo i s poteškoćama, snalazili su se u velikom gradu.

Najstariji i ujedno najugledniji zagrebački Senjani iz toga doba nisu već tada imali gotovo nikoga od svojih u Senju. Oni srednje dobi, a tih je bilo najviše, još su bili sa Senjom u živoj vezi putem obiteljske zajednice ili prijateljstva. Dolazili su u pohode svojim i s porastom turizma rado su u Senju provodili svoje praznike. Mladež se još nije bila posve ustalila u Zagrebu i više je bila privržena Senju.

Pri završetku ovoga kratkog sociološkog pregleda o snalaženju Senjana u Zagrebu nameće se sam od sebe zaključak da ti Senjani nisu sačinjavali neku svjesnu cjelinu upravljenu prema nekom cilju ni možda kakvu zajednicu interesa. Zajedničko im je bilo samo sjećanje na rodni grad, katkad ugodno, katkad i tužno, koje se kod većine s vremenom pretvaralo u blagu nostalgiju, a kod nekih pomalo i u indiferentnost. Ni u čem se nije osjećalo da su tada u Zagrebu živjeli zadnji potomci senjskih patricijskih i plemićkih obitelji Hreljanovića, Domazetovića, Rubellija i Vukelića i da ih je ondje bilo više nego u samome Senju.

IDEJA JEDNOGA DRUŠTVA SENJANA U ZAGREBU lebdjela je nekako u zraku već sredinom dvadesetih godina. Bilo je pojedinaca koji su je znali izraziti u povremenim prijateljskim razgovorima, ali se ništa konkretno nije poduzelo. Nitko se nije usudio preuzeti inicijativu i prihvatiti se posla oko organiziranja nekoga društva ili kluba.

Jače zbližavanje zagrebačkih Senjana počelo je u atmosferi proslave tisućgodišnjice hrvatskoga kraljevstva, kao i nekih drugih pojava jačanja duhovnog i političkog zajedništva svih Hrvata. I u Senju je milenijski jubilej proslavljen svečanim otkrivanjem spomen-ploča velikim hrvatskim književnicima Vitezoviću, Novaku, Kranjčeviću i Ogrizoviću. Spomen-ploču Vitezoviću darovala su Braća hrvatskoga zmaja, koja su na ovu svečanost poslala delegaciju uglednih pisaca i kulturnih djelatnika.

Senjani su pak sa svoje strane sudjelovali na različitim jubilejskim priredbama po hrvatskim gradovima, ponajviše na sokolskim sletovima. Za spomen-mogilu u zagrebačkom Maksimiru podignutu od zemlje i kamenja iz svih hrvatskih krajeva, donijeli su vreću senjskoga kamena. - Nešto kasnije postavljen je na stropu spomen-kapelice na Sljemenu grb grada Senja među grbovima ostalih znamenitih hrvatskih gradova.

G. 1928. objelodanio je Milutin Cihlar Nehajev svoj veliki roman "Vuci". No još prije nego se knjiga pojavila u knjižarskim izlozima, sam pisac je nakon dugog izbivanja došao u Senj da najprije svojim sugrađanima pročita nekoliko poglavlja iz svoga djela, u kojem tako sjajno obrađuje jedno značajno poglavlje iz senjske povijesti.

Svi ti događaji napunili su ponosom Senjane u dijaspori. Ojačala je njihova ljubav prema rodnomu gradu, čime se stvorilo povoljno tlo za stvarniji rad na okupljanju Senjana i osnivanja društva u Zagrebu, u kojem bi se češće sastajali i razgovarali o svemu što ih veže s mladošću i prošlošću u ostavljenju zavičajju.

U tom smislu djelovao je donekle i primjer doseljenika u Zagreb iz drugih krajeva Hrvatske, poimence iz onih gdje se govori čakavski, i koji su već imali svoja društva u glavnom gradu, kao što su bila društva Primoraca i Gorana, Kraljevičana, Istrana i Ličana te Dalmatinaca u Dalmatinskom skupu.

PRVI DOTICAJI I POTICAJI nisu dugo kasnili. Pod konac dvadestih godina počeli su dolaziti u Senj na ljetovanje neki ugledniji Senjani iz Zagreba, među njima Zvonimir Vukelić, Dinko Chudoba, apotekar Rubelli i Milan Ciganović, budući da nisu vidjeli svoga grada već prilično dug niz godina. Svidio im se ambijent poslijeratnog pomlađenog Senja. U bezbrižnoj, veseloj i zdravoj mladeži prepoznali su sebe iz davnih dana. Uvjerili su se da senjski duh još živi i da nije klonuo pod pritiskom teške ekonomske krize. Namjesto propale velike izvozne trgovine svedene na krajnji minimum javlja se na obzoru nova gospodarska grana: turizam.

Nisu prestali misliti na Senj ni nakon svoga povratka u Zagreb. S njima se vratio i Franjo Bezjak, koji je i prije redovito dolazio u Senj na odmor. U Zagreb se već tada bio preselio i Ljudevit Zimmermann. U jesen su počeli dolaziti na studij studenti, što su ih bili upoznali na ljetnim praznicima. Susreti i razgovori o Senju su učestali.

Dobro se sjećam da smo u jesen g. 1928. prve konkretne misli o potrebi osnutka društva Senjana u Zagrebu nabacili u razgovoru Zimmermann, Ciganović i ja. Ciganović je zatim razgovarao još s Franom Bezjakom, ja s Dinkom Chudobom. Obojica su odmah prihvatila tu ideju. Pomalo smo širili tu misao u razgovorima s drugim našim prijateljima i znancima.

Prva neposredna svrha društva bila bi ustanoviti: Ki smo? Ča smo? Kadi smo? prema formuli posuđenoj od inicijatora jednoga drugog društva Primoraca. A kad bismo to obavili, postavilo bi se pitanje: "A ča sad?" tj. odrediti svrhu, organizacijski oblik i ime budućega društva. U našim razgovorima javljala se svrha društva u tri glavna aspekta. Dinko Chudoba zastupao je misao rada za Senj u pomaganju njegova razvitka, posebno turizma. Ludviku Zimmermannu kao da je najdraže bilo podržavati bitne karakteristike senjske pučke karakterologije i senjske duhovitosti. Ja sam predlagao unapređivanje senjskih studija, počevši od povijesti i prirode preko književnosti i umjetnosti do ekonomije i sociologije. U načelu smo manje-više svi prihvaćali

te aspekte glavne svrhe društva. Ali nismo došli do toga kako bismo tu svrhu postizali. Zato je trebalo najprije privući članstvo i okupiti ga u djelotvornom organizacijskom obliku. No jedan aspekt zamišljenoga društva ipak smo i prije organizacijskog oblika počeli ostvarivati, a to je bilo: češće se sastajati i nastojati se što bolje zabaviti u pravom senjskom stilu.

Za ime društva Dinko je predlagao "Senjska loža", više od šale i prkosa, da istakne pred drugima senjsku osobitost, dok su Ludvik i Mile bili za "Senjski klub". No sve je ostalo na tomu, na prijedlozima, jer do formalnog osnivanja društva nije nikada došlo.

U Senju se brzo pročulo o našim razgovorima i nastojanjima te je "Metla i škavacera" za g. 1929. objavila ovu pjesmu:

SENJANIMA U SVITU

Evo opet ide Metla,
Kako Vam je lani rekla,
Da pomete svaki kut,
Makar joj je dalek put.

Metla poč' će izvan grada,
Posjetit će svakog vraga,
Zato paste što se piše,
Da ne bude baš previše.

Senjanov je naših vami,
Ovog leta kaj i lani;
Već pitadu: "Dal' će Metla
Tiskat se i voga leta!"

Njemu piše naš redaktor.
"Poslat ćemo po Vas traktor,
Nimamo se rugat s kim,
Dojdite nam valje s njim!"

"Cekat će Vas curma cela,
Svakakovog bit će jela,
Na Skveru će bit veselje
Tenfanje će bit i zelje."

"I Cigu nam dopeljite,
Jer će biti dost elite,
Treba stranske pozabavit,
Druge posle još obavit."

"Muzika strumente glanca
Mozda, kigod jos potanca.
Pa nećete biti sami,
I mi ćemo tancat s Vami."

"Xapula nam neka dojde,
Da nam lakše zalost projde,
Mesopustu on će pivat
Dok će tuzan morem plivat."

"Nehajev je stara maća,
On se u Senj rado vraća,
A kad njega spazi Jura,
Zijat će mu: hura, hura."

"Ludvik poštu nek donese,
Na Cilnici nek je strese,
Bit će njemu lakše valje,
Pa će moći poći dalje."

"Neka s Vami Dinko skupa
Nacifrana dojde pupa.
Ni ca svega kuva, pece,
I gospam na obraz meće."

"Nek za traktor Vinko cuje
I u Zagreb otputujite,
On iz Broda skupa s Vami,
Neka dojde malo k nami,

Jer pod starost ni kud kamo,
Svi ćete Vi doć ovamo."

Već iduće godine 1930. "Metla i škvacera" objavila je na tu poruku ovaj odgovor:

SENJANI IZ SVITA - ONIMA U SENJU

Postovani urednice, dragi,
Lipa fala Vam za lanjske glase;
Metnite nam vo pismo u "Metlu"
Nek i za nas trun u Senju zna se.

Rado mi bi danas doli dosli,
Da nam bude tamo lipše svima,
Ma ca ćete, kad vam zeleznice
Jos do doli, do dandanas nima!

Tili ste, da Xapula Van dojde ...
Valjda ne će pišice do mora,
On Van kaze, da on radje misli
Na Vas vako lipo odozgora.

Nehajeva nismo mogli naći
I zal nam je, ali nima fajde,
Jer birtijov ovdi ima puno,
Pa nek vrag ga onda nigdi najde.

Ludvik gre sad po asfaltu,
I uz to se upire na ščape,
Pa kako bi onda mogal ščeat
Na Potoku, kroz tolike škrape.

Dinko uvijek kumedniju dela,
Pa vam kaze onako u vicu,
Da bi sve Vas trebalo poslati
Na pol ure drito u - forticu!

Cigo samo svoje knjige zbraja,
Ni briga ga, kaze sad za sve to
Jer da njemu u veselju kuri
Mesopust kroz celo bozje leto.

Sad imamo ovdi "Senjsku ložu",
Na za šulac i za benastoće,
Pa uz litru sitimo se uvijek
Na sve Vaše fufinje i floće.

Slozili smo celo, pravo drustvo:
Ludvik, Dinko i Rubelli,
Mladineo, Letić, Pepa Buljko,
I jos drugi vrazji svit je celi.

S nami je Zvonko, Frane, Fife,
Roko, Milan, Julca i nas Pave,
Ki bi sve nabrojil imena
I te nase mudre senjske glave.

Da cujete samo, kako lipo,
Lukanović u društvu nam piva
"Ca ste vi suseda .."zakukurikne
I naheri glavu, pa onda uziva.

Mi ćemo se odsad za Vas starat
Golubi će padat Van u usta,
Strpite se samo lipo, mirmo
Do drugog jopet - Mesopusta.

Obje poruke prepisane su iz godišnjaka "Senjska Smišna Kronika 1", str. 12. i 14. Izdanje Senjskoga muzejskog društva. Senj, 1972.

Imena navedena u obje poruke odgovaraju ovim osobama:

Xapula - Zvonimir (Zyr) Vukelić; *Nehajev* - Milutin Cihlar Nehajev; *Ludvik* - Ljudevit Zimpermann; *Dinko* - Dinko Chudoba (Vragoba); *Cigo* - Milan Ciganović; *Vinko* - Vinko Tijan; *Rubelli* - Vjekoslav (?) Rubelli; *Mladineo* - Vinko Mladineo; *Letić* - Franjo Miletić; *Pepa Buljko* - Josip Brozinčević; *Zvonko* - Zvonimir Barbiani; *Frane* - Franjo Bezjak; *Fife* - Vrhovac; *Roko* - (?); *Milan* - Milan Ciganović; *Julca* - Julije Radović; *Pave* - Pavao Tijan; *Lukanović* - Petar (Pijero) Lukanović.

Ne znam sigurno tko su autori ovih stihovanih poruka, ali pretpostavljam da je prvu pisao Ladislav Krajača, možda u suradnji s Vickom Bašićem, a drugu

je mogao sastaviti Dinko Chudoba. Prva mi se čini bolja. Nekako je "više senjska", dok je druga sklepana tek toliko da se nešto odgovori.

Obje poruke osjetili su Senjani kao poticaj da se udruže. Drugima se može činiti neobičnim da se ljudi služe karnevalskim stihovima za međusobno zbližavanje, ali među Senjanima je tako.

POKUŠAJ FORMALNE ORGANIZACIJE KLUBA. Nakon mnogih razgovora i ispitivanja mišljenja, nas nekolicina, poimence Lj. Zimmermann, M. Ciganović, D. Chudoba, F. Bezjak, V. Rubelli i ja, odlučismo sazvati prvi informativni sastanak, na kojem će se vidjeti hoće li ideja o osnutku kluba uspjeti.

Najprije je trebalo sastaviti popis Senjana u Zagrebu. Uspjeli smo popisati oko šezdesetak Senjana koji su onih godina stalno stanovali u Zagrebu, i to samo muškaraca, i bez članova njihovih obitelji ukoliko su bili oženjeni. Već smo od samoga početka bili uvjereni da naš census neće biti potpun jer nismo mogli doći do svih zagrebačkih Senjana, pa ni do njihovih adresa, te smo se morali zadovoljiti s onima za koje smo saznali da su prijatelji senjske društvenosti i da bi mogli biti članovi budućega kluba.

Sastanak smo sazvali jedne večeri u posebnoj dvorani gostionice "Zvonimir" na uglu Jurišićeve i Petrinjske ulice, gdje se redovito hranio F. Bezjak. Našlo nas se oko 40 Senjana, sve ljudi uglavnom srednje dobi. Gospodu stariju od 60 godina nismo ni pozvali na taj sastanak da im prištedimo eventualne neugodnosti do kojih je lako moglo doći kad se uz čašicu vina nađu na okupu ljudi koji već dugo nisu drugovali ili se još uopće nisu pravo ni poznavali. Stariju gospodu kanili smo pozivati nešto kasnije ako bi ovaj prvi sastanak svršio pozitivnim rezultatom. Jedini izuzetak bio je Tončić Rubelli, simpatički starčić o kojemu su mlađi samo nešto bili čuli ali su ga stariji dobro poznavali iz bezbroj anegdota što su ih s njime doživljavali.

Nažalost se ne sjećam dana kada je održan ovaj prvi sastanak. Mislim da se mnogo ne varam ako taj datum smjestim negdje pod konac g. 1929. ili u g. 1930. Moje su bilješke iz onoga vremena propale. Možda se što god sačuvalo u ostavštini F. Bezjaka, koji je bio vrlo skrupulozan i točan u ovakvim društvenim poslovima.

Nakon prvih upoznavanja i pozdrava svi smo sjeli za zajednički stol. Bilo nas je svih dobi i zanimanja, od akademski obrazovanih preko samostalnih poslodavaca i privatnih ili javnih namještenika do majstora u željezničkim radionicama. Odmah je nastala prava i srdačna senjska atmosfera, koja se postupno zagrijavala pošto su se saslušali pozdravni govori i ispile prve čaše vina.

Formalnog predsjedništva nije bilo, ali glavne su osobe, predsjedatelji, bili po našem mišljenju Lj. Zimpermann i V. Rubelli. Oni su više u nevezanu razgovoru i izbjegavajući oblike svečanih govora rastumačili potrebu osnutka društva ili kluba Senjana u Zagrebu u kojemu bi se gajili senjski duh i društvenost, pa ako bi se usput moglo načiniti i što korisno za naš rodni grad, svrha ovakva društva bila bi time određena.

Svi nazočni to su rado prihvatili. Neki su dapače predlagali da se osim naše sinovske ljubavi gradu Senju daruje i nešto vidljivo, što bi ga poljepšalo ili unaprijedilo promet stranaca u njemu, kako se onda nazivao turizam. Na pr. kiosk za prodaju štampe i suvenira ili nešto slično.

U načelu je bilo zaključeno i osnivanje kluba i u tom smislu bio je zamoljen V. Rubelli da u pripravnim radovima vodi predsjedničke poslove, F. Bezjak vodio bi blagajničke, a ja tajničke. Poslije je bilo održano još nekoliko sastanaka u istoj gostionici, ali sa sve manjim odazivom, i na koncu je sve ostalo na nama nekolicini sazivača, koji bijasmo potakli ovu ideju, ali je nismo mogli ili znali ostvariti. Do formalnog osnutka i organiziranja Senjskog kluba u Zagrebu nije nikada došlo.

Našemu neuspjehu bilo je više razloga, koje nismo mogli odmah uočiti, ili ako smo ih donekle i poznavali, nismo ih držali tako odlučnima.

Već smo na prvom sastanku opazili da je među nazočnima bilo i previše razlika s obzirom na dob, odgoj i zanimanje. Ljudi tako različni i od Senja udaljeni po više od deset godina živjeli su do sada u Zagrebu dosta odijeljeni daljinama i socijalnim razlikama, pa im je bilo malo neprilično prihvatiti ovaj za njih novi oblik društvenosti.

Neki su se poženili nesenjkinjama i ušli u druge obitelji, koje nisu imale ništa zajedničko sa senjskim običajima i načinom života. Sve to bez obzira na slučaje kad obiteljske brige nisu takvim Senjanima dopuštale ni vremena ni materijalnih sredstava za sudjelovanje u nekom društvu.

Neke su pak zagrebačke Senjane osvojili novi načini zabave, razbibrige i odmora, kao npr. planinarstvo i športovi, ribarenje na rijekama i jezerima, glazba te nova i drugačija poznanstva, kao što to već život donosi sa sobom.

Ipak najozbiljniji razlog da Senjski klub nije bio formalno osnovan i organiziran bio nam je nametnut izvana. Naš društveni rad započeo je baš u doba Aleksandrove diktature, kada su sva društva bila stavljena pod oštru policijsku kontrolu. U početku diktature pogotovo se strogo pazilo na društva koja su se tek osnivala. Mnogo Senjana, jednako onih u Senju kao i onih vani, nalazilo se već pod policijskim nadzorom. Općenito, Senj je na vrhovima jugoslavenske državne uprave bio uvijek držan najprije frankovačkim i poslije

ustaškim opasnim gnijezdom. Odatle i zla kob grada Senja za čitava trajanja Jugoslavije da nikako nije mogao napredovati niti se bar normalno razvijati. Mi smo odmah u početku naših organizatorskih nastojanja doživjeli dva upozorenja, koja se nisu smjela olako shvatiti.

Diktatorska Aleksandrova vlada organizirala je u prosincu g. 1929. velik masovni politički zbor u Zagrebu da se podigne politički ugled Karlu Kovačeviću, otpalom narodnom zastupniku HSS-a, i time rascijep u stranci, koju je tada vodio dr. Vlatko Maček, koji nije prihvatio Aleksandrovu diktaturu. Političke vlasti izvršile su preko policije i žandarmerije velik pritisak ne samo na pojedince po selima i gradovima nego i na različita prosvjetna, dobrotvorna i slična društva da sa svojim članstvom, pod zastavama i glazbom, dođu na taj zbor. Narodu koji se htio odazvati stavljeni su na raspolaganje posebni besplatni vlakovi.

U Senju je tada bio gradonačelnik prof. Viktor Rivosecchi, koji je pristao uz diktaturu i zato je bio ostavljen na tom mjestu. On je naredio Gradskoj glazbi da prati ono nešto građana što je zavedeno zaglušnom propagandom, a nerijetko i prijeljama, odlučilo poći u Zagreb. Neki glazbari, ne shvaćajući političku situaciju, zamolili su nas da ih dočekamo na kolodvoru te da ih poslije zbora odvedemo na neki trg, kamo bismo pozvali zagrebačke Senjane, a oni bi nam onda odsvirali koncert sa starim i novim senjskim glazbenim repertoarom. Mi im, naravno iz političkih razloga, nismo mogli molbi udovoljiti. Došlo je doduše do nekih slučajnih pojedinačnih susreta i razgovora, nakon čega su naši sugovornici počeli shvaćati u kakvu su političku, zapravo izdajničku zamku upali. Poslije smo doznali da su glazbenici žalosni lutali gradom i da su na nekom trgu nešto improvizirali, što su rijetki prolaznici jedva primijetili. Senjska Gradska glazba bila je baš onih godina vrlo skućena sastava i nije se mogla natjecati s daleko brojnijim i uvježbanijim sastavima što su onoga dana bili nastupili u Zagrebu.

No sve bi to bilo lako i oprostivi propusti da se prava katastrofa nije dogodila na Sušaku, kada su na povratku iz Zagreba senjski glazbari, zajedno s ostalim putnicima, čekali na Brajdici ukrcaj na parobrod koji ih je imao prevesti u Senj. Pod njima se najednom prolomila stara i dotrajala drvena konstrukcija пристаниšta i svi su se sa svojim glazbalima i drugom prtljagom našli u vodi. Bilo je mrtvih i ozlijeđenih. Od senjskih glazbenika utopio se simpatični postolar Ive Glavaš. U moru je nestalo dosta oštećenih instrumenata. Načelnik Rivosecchi uspio je Glazbi nabaviti nove instrumente, ali u građanstvu nije time bio zaboravljen tragičan svršetak jednoga pogrešnog i suludog pothvata, kao što ni politička vlast u Senju nije zaboravila naše suprostavljanje.

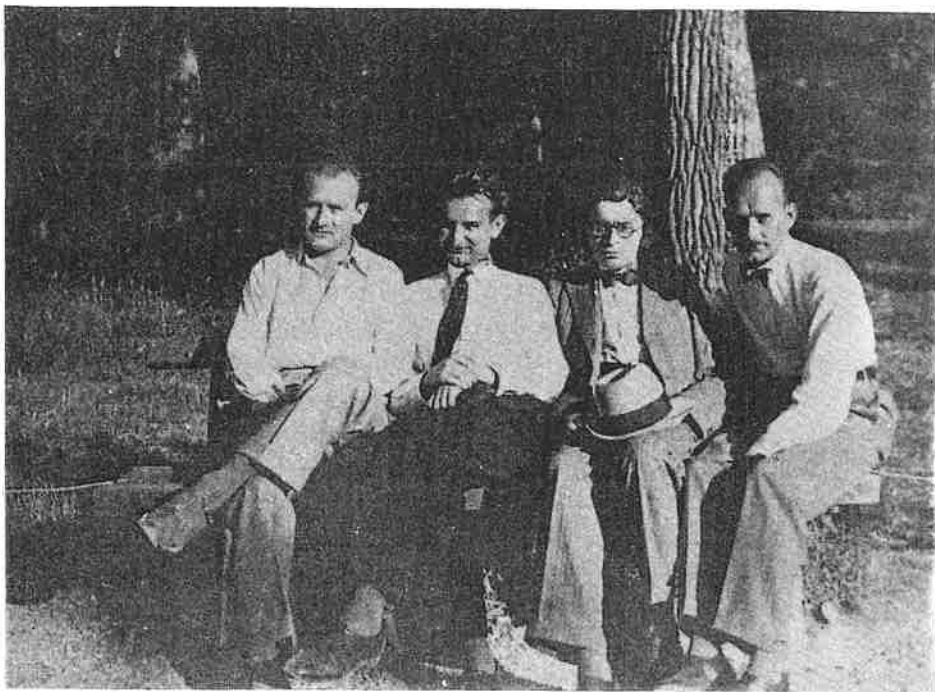
Drugo iskustvo s policijom u Senju imali smo g. 1931., kada smo poslali onamo fotografa poznate firme Griesbach sa zadatkom da za "Vodič po Senju", koji smo tada spremali, načini nekoliko novih panoramskih pogleda na Senj, kao i detaljnih snimaka važnijih povjesnih i umjetničkih spomenika.

Mladi i neiskusni fotograf, koji je ovo putovanje shvatio kao priliku za promičbu svojega zavičaja i Hrvatskog primorja, odjenuo se u šestinsku narodnu nošnju i natovaren s nekoliko novih fotografskih aparata osvanuo u Senju s pismom za Dragana Vlahovića. U Zagebu je naime one godine boravio Draganov brat Ante (Koko) kao odvjetnički perovođa dr. Mile Budaka, i družio se s nama iz nesuđena Senjskog kluba. Za fotografa ja sam napisao program snimanja, dok je Ante zamolio svoga brata da ga vodi po gradu i pokazuje mu objekte koje je trebalo snimati. Fotografa je policija zatvorila čim ga je opazila. Proveo je u zatvoru nekoliko sati dok su se telefonski obavila neka provjeravanja, i onda je bio pušten te je na našu sreću mogao obaviti bar nešto od naručena posla. Ni taj događaj nije bio zaboravljen.

Spomenute dvije zgode bile su posve nedužne prema onomu što je kasnije slijedilo. Diktatura se sve više zaoštavala. Jednako i reakcija na teror u domovini i emigraciji. U ustašku emigraciju otišla su tri Senjanina: Štefo Butorac, Slavo Tomljanović i Josip (Joža) Milković. Joža je tada bio student prava u Zagrebu i prijateljevao je s nama iz Senjskog kluba. Godine 1932. buknula je tzv. "lička pobuna" i u svezi s tim događajem bilo je uhićeno i procesirano pet Senjana: Ivica Dragičević, Dragan Vlahović, Julius (Julca) Lenac, Ante Dobrila i Vlade Sečka. I. Dragičević je bio oslobođen optužbe, dok su ostala četvorica bila osuđena na dugogodišnju robiju, iz koje su se izbacili amnestijom tek iza ubojstva kralja Aleksandra. Svi oni bili su naši prijatelji ili dobri znanci i s njima smo se često sastajali bilo na praznicima u samome Senju bilo za njihovih povremenih boravaka u Zagrebu.

Nije teško zamisliti kako nam je bilo kad smo pratili njihova stradanja, najprije u istražnim zatvorima, zatim na sudu i napokon na robiji. Na neke od nas znale su pasti daleke i neodređene sumnje, ali nam se nije moglo ništa dokazati. Da smo imali neko formalno organizirano društvo, sigurno bi i policijski nadzor nad nama bio stroži. No mi smo se sastajali u gostionicama, često ih mijenjajući, i naše društvanje oko stola nikad nije bilo sastavljeno od istih osoba. To je policijskom oku ondašnje diktature nekako izmicalo.

POD IMENOM SENJSKOG KLUBA, ali samo pod imenom, nastavila se reducirana grupica zagrebačkih Senjana još neko vrijeme sastajati u "Zvonimiru": Znalo nas se okupiti desetak ili najviše petnaestak, i svi smo se dobro slagali i lijepo zabavljali. Najviše se razgovaralo o mogućnostima razvoja

Sl. 1. Izdavači vodiča *Senj* u zagrebačkom Maksimiru 29. lipnja 1931. S lijeva na desno: Ante Vlahović, Pavao Tijan, Franjo Bežjak i Milan Čiganić

senjskoga turizma. Na jednom sastanku zamoliše me prijatelji da im ukratko protumačim senjske povijesne znamenitosti i opišem važnije umjetničke spomenike.

Ja sam to prihvatio i priredio sažeto predavanje-razgovor, koje sam zamislio kao šetnju po gradu. Da bi moja publika što bolje shvatila tu kulturno-povijesnu šetnju, zamolio sam kolegu Nikolu Čubranića da mi izradi mapu Senja. Ja sam mu pribavio jedan tlocrt grada unutar bedema i oko luke, od čega je on načinio veliku mapu, koja je ne samo izvrsno poslužila za moje predavanje nego je kasnije nešto dotjerana bila u litografiji reproducirana i dodana uz Vodič što smo ga nešto kasnije izdali.

Veliki original te mape razastrili smo u "Zvonimiru" i ja sam u svom nevezanom predavanju vodio u duhu svoje malobrojne slušateljke po senjskim ulicama pokazujući im na mapi svaku kuću, crkvu, utvrdu ili bilo koji drugi objekt u svezi s povijesnim događajima, tradicijom ili pučkom legendom. Njima se sviđje ta šetnja pa su na prijedlog predsjedatelja mr. V. Rubellija odlučili da

se izda kao knjižica u obliku Vodiča ako bih ja napisao tekst s kratkom povijesti grada i još nekim dodacima, kao npr. o znamenitim Senjanima, i najpotrebnijim informacijama za turiste koji posjećuju Senj.

Ja sam pristao. Za kratko vrijeme napisao sam potpun tekst, načinio nacrt izdanja i našao tiskaru, koja nam je izradila proračun za tiskanje i uvez knjižice. Spontano se stvorio mali radni odbor za izdanje Vodiča, koji smo sačinjavali M. Ciganović, F. Bezjak i ja. Poslije nam se pridružio i A. Vlahović.

Za ilustracije naručili smo nove fotografije, što smo već spomenuli. Od tih fotografija nismo imali nikakvih drugih koristi. One su ostale vlasništvo tvrtke Griesbach, koja ih je komercijalizirala kao razglednice. Vodič je izašao koncem lipnja g. 1931. pod naslovom *SENJ. Kulturno-historijska šetnja gradom po priloženom tlocrtu*. Tiskan je u Tiskari Narodne prosvjete u Zagrebu. Kao izdavač naveden je na naslovnoj stranici "Senjski klub" u Zagrebu. U predgovoru se Senjski klub predstavlja javnosti kao izdavač ove knjižice i zahvaljuje profesorima R. Horvatu i Gj. Szabu, koji su svojim stručnim savjetima išli na ruku piscu, a isto tako i akademskoj slikarici Zdenki Pexider-Srića, koja je na motiv nadgrobne ploče kneginje Ižote izradila nacrt za omot Vodiča. Ovaj predgovor jedini je javni dokument o postojanju Senjskoga kluba u Zagrebu. Ni prije ni poslije nije objelodanjeno ništa službeno što bi moglo svjedočiti o postojanju ovoga kluba.

Ne sjećam se kolika je bila naklada Vodiča, ali mislim da se ne varam ako ustvrdim da nije bila niža od 1.000 primjeraka, a ni mnogo više od te brojke. U času izdavanja u Hrvatskoj su se već javljale teške posljedice velike svjetske ekonomske i financijske krize, pa smo nas četvorica iz užeg odbora jedva smogli novaca za prvu otplatu duga, koji nam je tiskara dala na kratki rok. I ostatak smo morali platiti u predviđenu roku, ne čekajući nikakve dobiti od prodaje, koju je savjesno vodio F. Bezjak. U Senju je izdanje Vodiča bilo pozdravljeno vidnim zadovoljstvom građana i redovitih posjetilaca grada. Isto tako ga je lijepo primila i ostala hrvatska javnost, čemu je mnogo pridonio upravo zanosan prikaz Josipa Horvata u "Jutarnjem listu". Povoljne i pohvalne recenzije javljaju se u hrvatskim listovima i časopisima sve do g. 1935. Vodič je bio više puta stavljen kao uzor inteligentne promičbe drugim gradovima i mjestima od turističkog interesa. Imali smo u planu izdavati i druge knjižice o Senju i znamenitim Senjanima, kao što smo to bili objavili u samom Vodiču (str. 61.) ali za takvu djelatnost nije više bilo potrebnih uvjeta, što se dobro razabire iz daljnjeg razvoja našega Kluba.

Poslije izdanja Vodiča nismo se više sastajali u "Zvonimiru". Na to su djelovali ljetni praznici i preseljenje F. Bezjaka u Senj. Ipak smo kontinuitet bar

časovitih doticaja nastojali sačuvali čestim navraćanjem k Dinku Chudobi, koji je zajedno s mr. Lucarićem imao drogeriju "Mignon" u Nikolićevoj ulici, gdje je svakoga Senjanina ljubazno primao i s njime rado razgovarao, u po šale u po zbilje, o svemu što bi moglo Senjane zanimati, začinjući gotovo svaku svoju misao već poznatom i zavidnom duhovitošću.

Dinko Chudoba bio je onih godina imenovani gradski zastupnik u Zagrebu i jednom mi se ponudio s idejom da zagrebačko gradsko poglavarstvo napravi nešto za unapređenje senjskog turizma. Ja sam mu predložio da nastoji postići kako bi grad Zagreb kupio ili iznajmio zgradu bivše pomorske financijske straže nad Škverom, koja je onda neiskorištena propadala, pa da je uredi i u njoj smjesti neku socijalnu instituciju, kao npr. dječji dom poput onoga u Selcu ili ljetovalište za gradske činovnike, namještenike, radnike i umirovljenike, ili nešto slično. Ne znam je li što u tom pogledu poduzeo ili je već u pokušaju bio odbijen, što je bilo lako moguće.

Dok smo još radili na izdanju Vodiča, zagrebačke su novine upozorile na 70. godišnjicu Vinka Kriškovića, koja je padala na 18. siječnja 1931. Naša je skupina odlučila da našem dičnom sugrađaninu i uglednom hrvatskom učenjaku, političaru i piscu čestitamo taj rijetki jubilej. Zamolili su mene da sastavim i pošaljem mu čestitku u ime Senjskoga kluba, što sam ja na svoje veliko zadovoljstvo obavio, i tako s njim uspostavio osobnu vezu, koja je zahvaljujući Kriškovićevoj naklonosti prema meni brzo prešla u iskreno prijateljstvo, što je potrajalo sve do njegove smrti u Švicarskoj g. 1952.

Ovdje se može spomenuti i jedna akcija u korist senjskog turizma, iako se nalazi sasvim na rubu djelatnosti Senjskoga kluba. Radi se zapravo o povoljnom rezultatu velikog prijateljstva koje je postojalo između Senjanina studenta Jože Milkovića i Otočanina Josipa Markovića, željezničkog činovnika, a bilo je u svezi s njihovim političkim radom u širim narodnim slojevima. To su bili oni masovni izleti što ih je željezničarsko pripomoćno Društvo sv. Roka nekoliko godina o Duhovima vodilo u Senj. Organizatori ovih izleta dobili bi uz režijske cijene poseban noćni vlak, koji bi izletnike prevezao do Sušaka. Tu bi se oni ukrcali na parobrod "Zagreb", na kojem bi doplovili do Senja. Ondje bi ostali čitavo popodne i noć te do popodneva na Duhovski ponedjeljak, kada bi se vratili na Sušak i odatle vlakom u Zagreb. Iznamljeni parobrod Jadranske plovidbe za ovaj izlet morao je biti samo "Zagreb", jedini veći luksuzni brod Jadranske plovidbe s prihvatljivim hrvatskim imenom. Izletnike je pratila i željeznička glazba.

Senjani su pak sa svoje strane sa svojom glazbom dočekivali i ispraćivali ove drage izletnike. Rado su ih primali i ukonačivali u svojim kućama, da se

Sl. 2. Doček u Senju izletnika željezničarskog pripomoćnog Društva sv. Roka parobrodom *Zagreb* na Duhove 15. svibnja 1932.

onda zajedno s njima uz pjesmu i ples provesele, kod čega se obilno pilo i nazdravljalo. Izleti "Sv. Roka" imali su jasan hrvatski rodoljubni značaj. Bili su pravi odah za Zagrepčane i Senjane u tmurnoj atmosferi Aleksandrove diktature. Među izletnicima bilo je uvijek i zagrebačkih Senjana. Dinko Chudoba stavio bi se na raspolaganje izletnicima i u njegovoj drogeriji mogle su se dobiti sve potrebne informacije i rezervirati putne karte.

Ja sam s Ciganovićem sudjelovao na jednom od tih izleta. Možda na prvome, ne sjećam se dobro. Ne znam sada ni koliko je takvih izleta u svemu bilo. Sačuvao sam kao svjedočanstvo dvije fotografije s dočeka i ispraćaja parobroda "Zagreb" s izletnicima u senjskoj luci na 15. i 16. svibnja 1932.

U jesen g. 1931. ja sam otišao sa službom iz Zagreba u Vukovar. Frane Bezjak već se tada bio preselio u Senj i u Zagrebu su ostali samo Ludvik Zimpermann i Mile Ciganović. Oni su na svojim redovitim večernjim šetnjama podržavali kontinuitet ideje Senjskoga kluba. Slučajni povremeni susreti zagrebačkih Senjana na ulici nisu mnogo značili za senjsku društvenost.

NOVO OKUPLJANJE NAKON MRTVILA OD SKORO ČETIRI GODINE. Ta se situacija od jeseni g. 1935. naglo mijenja. Tada sam se ja

ponovno vratio u Zagreb. Odmah sam se pridružio samotnim šetnjama sa Zimpermannom i Ciganovićem. Oni su me obavijestili o novom stanju među Senjanima u Zagrebu. Došlo je nešto više novih ljudi. Sastanci su s njima učestali, doduše još uvijek neredoviti i slučajni, ali društvenost je porasla. Osim toga znatno su se poboljšali odnosi između Zagreba i Senja otkako se počelo više putovati autobusom do Josipdola i dalje vlakom do Zagreba i obratno, što je bilo brže, udobnije i jeftinije.

Tada su već živjeli u Zagrebu Ivica Dragičević, koji je došao iz Sarajeva kao ravnatelj podružnice Napretkove Zadruge, zatim Zvonko Barbiani i Vicko Miškulin. Vilko Pavičić iz naše prijašnje skupine bio je od sada gotovo svaku večer s nama. Od g. 1937., kad se vratio iz emigracije, priključio nam se i Joža Milković. Uskoro su nam prišli i neki mlađi, kao npr. Joso Sušić, Erneo (Irenej) Pavičić, brat Vilkov, moj brat Viktor Tijan, Frane Pajdaš i Vlade Sečka, pošto je nakon amnestije za političke kažnjениke bio pušten s robije.

Društveno i zabavno razdoblje potrajalo je sve do proljeća g. 1941. Sastajali smo se ponajviše u restauraciji Ante Zenića u Nikolićevoj ulici, gdje smo mi, za onda neženje, obično večerali. Ali smo znali i mijenjati lokale, pa nas se moglo naći i u Gradskom podrumu, u restauraciji "Gaj" i u nekim drugim popularnim gostionicama.

Na našim sastancima vladalo je uvijek vedro i veselo raspoloženje. Prijateljski razgovori i neizostavne senjske reminiscencije bile su uvijek popraćene šalom i smijehom. Kao iz rukava ispadali su iznenadni vicevi kao epilog netom izrečenoj frazi ili časovito stvorenoj situaciji. Autentična senjska duhovitost bujala je i cvala na našim sastancima. Na koncu bi sve začinila pjesma: stare senjske arije pomiješane s najnovijim šlagerima.

Najzabavniji sastanci i izleti bili bi svakako kad bi nam došao u posjet Ladilo Krajač, koji je g. 1936. bio imenovan senjskim gradonačelnikom. On bi nas najprije na lagan, svakomu razumljiv i uvijek duhovit način upoznao sa senjskim komunalnim problemima, zbog kojih bi i dolazio u Zagreb, a onda bi slijedile slike i prilike iz života današnjih ili već preminulih Senjana. Osobito je bio zanimljiv njegov nešto duži boravak za vrijeme Jadranske izložbe u Zagrebačkom zboru. On sam je za tu izložbu donio iz Senja mnogo vrijednih predmeta iz senjske pomorske i trgovačke prošlosti i uredio "Senjski boks", koji je bio dobro zapažen te je mnogo pridonio propagandi Senja. Usput je nastojao da što više Senjana dođe na tu izložbu, pa su oni dani bili neobično živahni za naše zagrebačke Senjane i ostali nam zauvijek u lijepom sjećanju.

Središnja ličnost naših zabavica i zabadanja na sastancima bio je bez sumnje Vicko Miškulin, "original" (u dubrovačkom smislu) svoje vrsti i naša

živa igračka, glavni predmet naših šala i humorističkih upadica, na koje je i on znao brzo odgovoriti, ali u tom nije uvijek bio baš sretne ruke, što je opet bilo povod novim dosjetkama na njegov račun. Vicko je bio svjestan bufon i vješto je igrao svoju ulogu. Dobro je znao, da se mi s njime ne samo zabavljamo, nego da mu se i rugamo, ali je sve to mirno i sa stanovitim zadovoljstvom podnosio jer mu je bilo mnogo stalo do prijateljstva i ugodna društva, pogotovu kad je uz nas sjedio za stolom punim jela i piće, a da nikada ništa nije trebao platiti jer je uvijek bio naš dragi gost, što je njegovoj prirodnoj škrтости neobično godilo. Osim toga mogao je dati maha svojoj ljubavi za pjesmu. Imao je lijep i zvonak glas, rado je kao tenor predvodio u pjevanju i dapače je pokazivao volju za dirigiranjem. Tada bi se njegove sitne očice zasjale i neobično živo zaigrale. Bez društva i pjesme osjećao se izgubljenim i nije znao što bi sa sobom počeo. Njegova naobrazba ostala je na razini četvrtog razreda gimnazije. Od onda ništa nije čitao ni učio niti je stjecao kakvo znanje osim onoga, što bi od koga u razgovoru čuo. Svoj skućeni rječnik jedva bi katkad popunio kojim modernizmom, što bi ga redovito krivo izgovorio, jednako kao i složene riječi, pa je i njegov govor bio nepresušan izvor novih viceva. Kad se još prije prvoga svjetskog rata spremao za poštarski ispit, morao je napamet naučiti svih šezdesetak ili koliko je već bilo mađžarskih županija s njihovim glavnim gradovima i nije ih zaboravio ni nakon propasti Austrougarske ni raspada Jugoslavije, pa nas je recitiranjem tih mađžarskih imena, izgovorenih dakako na njegov način, znao često puta zabaviti. Držao je da je dobar i savjestan poštanski činovnik te je dobro poznao propise svoje službe i činovnički zakon koliko se njega ticao. Lukavo bi iskorištavao i različite političke konjunktore za unapređenje u činovničkoj skali, gdje je zaista uspio postići najvišu moguću grupu. Umro je relativno mlad za vrijeme rata (ne dočekavši ni mirovinu), nakon kratke bolesti, vjerojatno zbog neredovita bohemske-beamaterskog života i nedovoljne prehrane. Iskreno smo žalili njegovu neočekivanu smrt i tužni smo na Mirogoju ispratili njegove zemne ostatke. To je ujedno bio i naš zadnji sastanak, a da to onda još nismo mogli slutiti.

U Senjskom klubu u Zagrebu nije bilo žena. Naši članovi - nazovimo ih tako - bili su većinom neženje ili samci zbog bilo kojeg razloga. Drugi su pak bili oženjeni nesenjkinjama, koje nisu imale interesa za senjske stvari, a isto tako su i Senjkinje gubile zanimanje za senjsko društvo, ako su bile udate za nesenjane. Potpunih senjskih brakova bilo je malo. Žene iz takvih brakova više su osjećale nekadašnje klasne razlike, koje su muževi živeći izvan senjske sredine lako prevladavali. Osim toga je za žene bilo pomalo i neprilično dolaziti na naše sastanke po gostionicama i restauracijama uz jela i pića koja njima nisu

bila po volji. Ipak smo imali jednu iznimku. Bila je to Dragica Pregarc rođ. Stiplošek, članica zagrebačke drame. Po majci je potjecala iz jedne senjske obitelji. K nama je dolazila u društvu Zvonka Barbiana i bila je uvijek lijepo primana te se s nama ugodno osjećala i zabavljala.

NISMO SE SAMO FRIVOLNO ZABAVLJALI na našim sastancima po gostionicama i restauracijama, kako bi se možda moglo misliti iz ovoga što je ovdje napisano. Svi smo mi preko dana savjesno radili u našim službama i namještenjima pa smo uvečer trebali malo razonode i okrepe. Kojiput bi se ostalo samo na tomu. No često su se vodili ozbiljni razgovori o najrazličitijim problemima, koji su onda bili na dnevnom redu općenito u svijetu i posebno u Hrvatskoj, a naravno i u Senju. Raspravljalo se na doličnoj visini, mirno i bez povišena tona, dopuštajući svakomu da izrazi svoje mišljenje, koje smo poštivali, iako ga nismo uvijek svi prihvaćali. Uostalom, nije se ni išlo za tim da bismo stvarali neke jednodušne zaključke. Ukratko, spajali smo ugodno s korisnim: lijepo se zabaviti i ozbiljno razgovarati. I od toga je bilo vidljivih rezultata.

U toj pravoj atmosferi senjske duhovitosti došao sam na misao da pobilježim priličan broj anegdota i dogodovština što su se na našim sastancima prepričavale. Ovima sam dodao još i neke druge, što sam ih otprije pamtio, i tako je nastala moja knjiga *SENSJSKE ŠTORIJE I ČAKULE*, objavljena u "Zborniku za narodni život i običaje" (HAZU, 1939-40.). Još prije objavio sam na istom mjestu i popis senjskih nadimaka (NADIMCI, HAZU, 1936.).

Na istom planu izdali smo g. 1936. pokladni listić *METLA BEZ ŠKAVACERE*, koji sam ja uredio, a tiskao ju je besplatno u svojoj tiskari Josip Vukelić.

Primjer senjskog govora i humora ja sam proširio u jednoj emisiji zagrebačkog radija tamo negdje oko g. 1940., kad sam pročitao kroniku *SENSJSKA BANJA 1928.* iz "Metle i Škavacere".

Ja sam pribilježio i više senjskih anegdota i dosjetaka, koje su mogle sačinjavati još jedan svezak štorija i čakula, ali ih onda nisam htio objaviti zbog mojih vlastitih autocenzurskih razloga. Ta moja rukopisna zbirka nažalost je propala za vrijeme mojega izbjivanja iz domovine i sada ju je nemoguće rekonstruirati.

U trajnom doticaju sa svojim užim zemljacima osjetio sam potrebu da se intenzivnije posvetim senjskim studijama, za koje sam na našim sastancima dobivao katkada ne samo poticaje nego i vrijedne informacije, što je npr. došlo do izražaja u mojim bilješkama o novijim senjskim tiskarama 19. i 20. stoljeća. U "Obzoru" sam g. 1936. objavio niz članaka o različitim senjskim temama

(*Senjske pokladne publikacije, Nestao stari običaj, Sudbina senjskih starina, 50. godišnjica jedne crkvene restauracije*).

Ovi članci, jednako kao i neki drugi objelodanjeni u različitim publikacijama, budili su pomalo zanimanje za Senj, što se najbolje ogleda u odluci Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti da u svojoj novoj seriji izdanja "Hrvatski umjetnički spomenici" stavi na prvo mjesto zbirno djelo SENJ (1940.), koje je do danas najljepša i najreprezentativnija monografija o Senju. Njezina vrijednost temelji se na priložima uglednih hrvatskih stručnjaka za pojedina poglavlja iz senjske prošlosti i kulture, kao što su bili Josip Klemenc, Gjuro Szabo, Mirko Breyer i Stjepan Ivšić, ali i na prvorazrednim ilustracijama, među kojima se nalaze i nove do tada neobjavljene fotografije, što ih je baš za ovu knjigu snimio zagrebački fotograf Griesbach. Na uređivanju ovoga djela i ja sam surađivao na zamolbu urednika akademika Artura Schneidera. Osim toga, napisao sam i glavnu studiju GRAD SENJ U POVIJESTI I KULTURI HRVATSKOGA NARODA.

U čestim razgovorima s načelnikom Ladilom Krajačem o komunalnim problemima došli smo na misao o preimenovanju senjskih ulica i trgova. Njihovi nazivi, kako ih je bilo službeno odredilo gradsko poglavarstvo nakon izdvajanja grada iz Vojne krajine, nisu se nikad posve ustalili i pomalo su se u živom govoru gubili gotovo istim ritmom kako su sa zidova nestajale tablice s tim imenima. Nasuprot tome živo su se čuvali stari tradicionalni nazivi, kojih gotovo da i nije bilo među službenima. Osim toga bilo je dosta ulica i trgova, koji nisu imali nikakva službenog naziva, ponajviše u predgrađima Varoš i Lopica, gdje su se ulice ili skupine kuća nazivale prema obiteljima koje su u njima od starine živjele, kao npr. Lenci, Lončarići, Bašići, Gržanići itd. Napokon je trebalo imati na umu da se od prvoga službenog imenovanja ulica pojavilo u senjskoj povijesti više znamenitih i za grad zaslužnih ličnosti, kojima je trebalo sačuvati uspomenu na javnim prometnicama. Takvi su npr. bili August Šenoa, Vjenceslav Novak, Silvije S. Kranjčević, povjesničar Mile Magdić i mnogi drugi. Potaknut tom očitom potrebom ja sam načinio prvi nacrt za preimenovanje, koji smo trebali još raspraviti i onda ga u definitivnom obliku predati gradonačelniku. Ali do toga nije došlo. Rat se približavao našim granicama i u Senju je na mjesto Krajača došao drugi načelnik. Naši su se sastanci prorijedili i na dnevni red naših razgovora dolazili su novi i aktualniji problemi. Moj se nacrt izgubio u ratnom vihoru i samo neke bilješke pronašle su se nakon rata u jednom zagrebačkom antikvarijatu.

Zadnja prilika gdje se prije našeg konačnog razlaza moglo vidjeti nekoliko zagrebačkih Senjana bila je izvedba (g. 1941.) opere starine Vuka

Hreljanovića ZAGOREC, VINO I VRAG u Malom kazalištu u Frankopanskoj ulici.

RASPAD I NESTANAK SENJSKOG KLUBA U ZAGREBU bio je isto tako neformalan, neodređen i nezamjetljiv za širu javnost kao i njegov osnutak. U ratnim uništavanjima nestaje i naš Klub, premda nije bio nikakva formalna ni solidna organizacija, koja bi možda komu mogla smetati u postizanju ratnih ciljeva, nego samo lagašna eterična veza među nekolicinom prijatelja. Ali je bila stvorena atmosfera nemira i nesigurnosti. Pozivanja u vojsku, uvođenje redarstvenog sata, racioniranje hrane u gostionicama, kasnije i uzbune zbog zračnih bombardiranja, sve to uz mnoštvo novih briga učinilo je rijetkima naše sastanke i na kraju ih posve onemogućilo.

Za vrijeme Nezavisne Države Hrvatske neki od nas dospjeli smo na položaje i u službe koje su od nas zahtijevale više vremena i rada te veće odgovornosti, pa više nismo mogli dolaziti na sastanke niti se baviti senjskim problemima, iako je Senj baš zbog tih novih okolnosti pao u težak i nadasve kritičan položaj, a nakon katastrofalnog bombardiranja g. 1943. našao se skoro pred posvemašnjim uništenjem. Konac rata i komunistička revolucija razbacali su nas po Hrvatskoj i širokom svijetu. Ludvik Zimpermann bio je ubijen. Drugima su progoni i tamnovanja znatno skratili život. Samo je nekolicina prirodnom smrću svršila svoj životni put. U tuđini smo se kao emigranti spasili samo trojica od starijih: Ivica Dragičević, Joža Milković i ja, a od mlađih isto tako trojica: Joso Sušić, moj brat Viktor i Frane Pajdaš.

Sada, na početku 1993., kada svršavam ove retke, od osnivača i prvih stalnih članova Kluba ostao sam ja jedini na životu. Stoga sam držao svojom dužnošću pobilježiti svoje uspomene na nastojanja i pokušaje da se dođe do nekog društva ili središta za okupljanje Senjana u Zagrebu. Ujedno je to prilika da se baci nešto svjetla na senjske građane koji su od g. 1928. do 1941. živjeli u glavnom gradu Hrvatske i usput se dobro i ugodno zabavljali misleći uvijek na svoj dragi i ostavljeni rodni grad i želeći mu, bez većih pretenzija, svako dobro, razvoj i napredak.

Od Senjana koji su ostavili svoj zavičaj većina se otisnula u široki svijet od krute potrebe za zaradom ili osiguranjem vlastite egzistencije. Jedne je tjeralo puko siromaštvo, dok su drugi htjeli ostvariti svoje ambicije za usponom u socijalnoj skali ili realizacijom svoga identiteta, svoje stručne ili intelektualne formacije. Svi oni čuvaju duboko u duši gorke uspomene na bijedu u djetinjstvu ili na zapreke u svom razvoju, što ne mogu nikada zaboraviti, ali ne gaje nikakvu mržnju na sredinu, iz koje su potekli. Samo je neznatna manjina ostavljala Senj, zapravo hježala iz njega zbog mržnje, pizme ili osvetljivosti.

"Senjani u svitu" najčešće prekidaju sa Senjom. Rijetko se vraćaju. Najviše što učine jest da dođu katkada na kraći posjet. Njihovi potomci, ako ih uopće imaju, ne drže se Senjanima niti dolaze u Senj. To je česta pojava baš kod znamenitih Senjana.

Naše društvanice htjelo je prekinuti s tom praksom i našim otuđenim sugrađanima dozvati u svijest njihove lijepe uspomene, jer i takvih svatko ima, probuditi u njima ponos da su Senjani i oživjeti ljubav prema rodnomu gradu. Jedini način za postizanje te svrhe bilo je gajenje pravog, istinskog i iskrenog prijateljstva među nama samima, kao i prema onima koji bi nam se približili.

Naš nesuđeni klub nije posjedovao nikakva organizacijskog oblika, nije imao pravila, niti su mu odobrile djelovanje kompetentne vlasti, niti je imao imovine ni zapisnika o sjednicama ili sastancima, ni predsjednika, ni tajnika, ni blagajnika, niti ikakva odbora.

Jedini zapisnik o Senjskom klubu u Zagrebu jest ovo što je napisano za *Senjski zbornik*. Ja sam pak jedini koji sam to mogao napisati, jer su svi ostali moji prijatelji i drugovi iz kluba nažalost mrtvi. Neka ovaj izvještaj posluži kao počast njihovoj uspomeni, na prvom mjestu Ludviku Zimpermannu i Mili Ciganoviću, te kao zahvalnost svima njima za iskreno prijateljstvo kojim su me odlikovali, i za ljubav prema našem rodnom gradu i zavičaju.

Je li bilo kakve koristi od našega rada, neka sude oni koji su nas iz blizine mogli promatrati i pratiti naša nastojanja. Nadam se da nam neće poreći stanovitu zaslugu da se u široj hrvatskoj javnosti počeo javljati veći interes za Senj te da je kod samih zagrebačkih Senjana bilo probuđeno življe zanimanje za grad iz kojega smo potekli.

Der Senjer Klub in Zagreb

Zusammenfassung

Der Autor des Artikels bringt seine Erinnerungen vor, die mit den Bemühungen der Senjer um die Errichtung des Senjer Klubs in Zagreb gebunden sind. Einige Senjer initiieren im Laufe der Jahre 1929 und 1930 die Bewegung des Klubs, der wegen der politischen Umstände nie formell errichtet wurde. Doch zeigten die Senjer in Zagreb bestimmte Erfolge in Bemühungen ihrer Geburtsstadt zu helfen. Als Beispiel wird das Drucken des ersten Führers durch Senj von P. Tijan erwähnt: Senj. Ein kulturell-historischer Spaziergang durch die Senj nach dem beiliegenden Grundriß.

Pisanje svršeno u Alpedretea na Malu Gospu, 8. rujna 1993. i prepisano u Madridu 25. rujna 1993. - Namijenjeno Muzejskom društvu u Senju za *Senjski zbornik* te Društvima Senjana u Rijeci i Zagrebu.